

СРПСКО АРХЕОЛОШКО ДРУШТВО

**XXXII ГОДИШЊИ СКУП
СИМПОЗИЈУМ “АРХЕОЛОГИЈА БАНАТА”**

Зрењанин, 5-7. јун 2009. године

SERBIAN ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

**32nd ANNUAL MEETING
SYMPOSIUM “THE ARCHAEOLOGY OF BANAT”**

Zrenjanin, June 5-7, 2009

Издавач: Српско археолошко друштво, Београд

За издавача: Душан Михаиловић

Приредили: Душан Михаиловић и Војислав Филиповић

Тираж: 150

Бесплатан примерак

ПЕТАК 5. ЈУНИ 2009.

од 9h Пријављивање учесника у Народном музеју у Зрењанину, уплата обавезне котизације од 1.200 дин., преузимање идентификационог беца и штампаног материјала

10,30h **Отварање изложбе „Сарматска култура на подручју средњег Баната“**

12h Свечано отварање са уводним рефератима

14h Коктел

16-20h **Симпозијум „Археологија Баната“**
Symposium “The Archaeology of Banat”

16,00-16,15 *Уводна реч*, Д. Михаиловић

Introductory word, D. Mihailović

16,15-16,30 L. Nikolova, *The prehistoric Banat in the Eurasian cultural context: From archaeology toward prehistoric cultural anthropology*

16,30-16,45 Д. Михаиловић, *Рани горњи палеолит Баната у регионалном контексту*

D. Mihailović, *The South Banat Early Upper Palaeolithic in the regional context*

16,45-17,00 F. Horvath, *Essential Proofs to the Chronological Sequencing between the Middle Neolithic Banat and the Great Hungarian Plain*

17,00-17,15 М. Јевтић, М. Љуштина, Д. Јовановић, *Жидовар у бронзаном и гвозденом добу јужног Баната*

M. Jevtić, M. Ljuština, D. Jovanović, *Židovar in the Bronze and Iron Age of the South Banat*

- 17,15-17,30 С. Стефановић, М. Порчић, *Физичка активност и друштвени статус у раном бронзаном добу – некропола у Мокрину*
S. Stefanović, M. Porčić, *Physical Activity and Social Status in the Early Bronze Age – Necropolis in Mokrin*
- 17,30-17,45 М. Лaziћ, *Праисторијске оставе бронзаних предмета – скривени трезори најстаријег новца у Европи?*
M. Lazić, *Prehistoric Hoards of Bronze Objects – Hidden Treasures of the Earliest Currency in Europe?*
- 17,45-18,00 **Дискусија / Discussion**
- 18,00-18,30 Пауза / Pause
- 18,30-18,45 В. Ђорђевић, *Појава неуобичајених сахрана на тлу Баната и Бачке у периоду касне антике*
V. Đorđević, *Occurrence of Unusual Funerals in the Territory of Banat and Bačka in the Late Roman Period*
- 18,45-19,00 С. Трифуновић, *Паралеле између черњаховске и касноантичке културе југоисточне Паноније*
S. Trifunović, *Parallels between Černjachov and Late Roman culture of the South-East Pannonia*
- 19,00-19,15 Ђ. Јанковић, *Словени Баната и Византија у 5-7. столећу*
Đ. Janković, *The Banat Slavs and Byzantium in the 5th – 7th Centuries*
- 19,15-19,30 Д. Радичевић, *Прилог проучавању средњовековног накита на територији Баната*
D. Radičević, *Contribution to the Study of Medieval jewelry in the Banat Territory*

- 19,30-19,45 Дијана Џомба, *Дечји скелети са локалитета Свете Водице код Перлеза*
Dijana Džomba, Child burials from the site Svete Vodice near Perlez
- 19,45-20,00 **Дискусија / Discussion**

СУБОТА 6. ЈУНИ 2009.

9–14h Рад по секцијама и презентација постера

Секција за праисторијску археологију

А.Н. Црнобрња, З. Симић, *Истраживање позновинчанског насеља Црквине у Стублинама код Обреновца 2008. године*

Б. Трипковић, А. Живановић, С. Стефановић, В. Димитријевић, *Јама АЦ 2.1 на локалитету Црквине-Мали Борак: стратиграфија, налази и значај*

Б. Трипковић, *Куће и домаћинства у Дивостину (4900-4600 п.н.е.)*

Б. Трипковић, *Насеља типа „Обровац“: четрдесет година касније*

10h **Дискусија**

Д. Шљивар, *Нови прилози металургији бакра у винчанској култури*

Г. Чађеновић, *Праисторијски слојеви на локалитету Бедем у Маскару*

Л. Милашиновић, *Могућа реконструкција друштвене структуре на некрополи у Остојићеву*

11h **Дискусија**

М. Пековић, Е. Пејовић, *Манастир Градац – Насеље из бронзаног доба*

Д.Б. Јовановић, *Хемијска и металографска испитивања предмета из оставе Марковац-Груњац*

С. Александров, *Хумке бронзаног доба у Тракији*

12h **Дискусија**

Б. Зорбић, *Заштитно истраживање локалитета Самар-Корман из старијег гвозденог доба*

В. Филиповић, *Мамузе млађег гвозденог доба у Србији*

М. Лазић, *Ко су били Дарданци?*

13h **Дискусија**

Секција за класичну археологију

Б. Племић, *Представе култа Хекате “Triformis” са простора Горње Мезије*

Љ. Васиљевић, *Археолошки споменици бога Марса у римским провинцијама у Србији*

С. Крунић, *Римске емајлиране фибуле из Музеја града Београда*

10h **Дискусија**

А.Н. Црнобрња, Нела Мићовић, *Касноантички објекат у Чика Љубиној улици*

М. Бабић, *Прелиминарни резултати археолошких истраживања у Скеланима*

Т. Чершков, А. Алексић, *Прилог проучавању ранохришћанских гробница на територији града Ниша*

11h **Дискусија**

Секција за средњовековну археологију

Ј. Ђорђевић, В. Ђорђевић, *Резултати археолошких истраживања локалитета Старчево-Ливаде 2008. године*

Д. Премовић-Алексић, *Истраживања средњовековних хумки на подручју општине Сјеница у 2007. и 2008. години*

М. Бунарџић, *Истраживања трема у манастиру Св. Николе у Бањи код Прибоја*

Ђ. Гачић, *Нови Сад-Клиса - археолошка ископавања 2007/2008. године*

12h **Дискусија**

Р. Бунарџић, *Петроварадинска тврђава - археолошка истраживања "Дворске капије" на локалитету Горња тврђава*

Ђ. Јанковић, *О цркви банатског тла римског доба*

В. Манојловић-Николић, *Прилог проучавању виноградарства у средњем веку – археолошки подаци*

13h **Дискусија**

14h Пауза за ручак

16h **Одржавање XXXI редовне Скупштине Српског археолошког друштва**

20h Заједничка вечера.

НЕДЕЉА 7. ЈУНИ 2009.

10h Излет до Араче

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ УПРАВНОГ ОДБОРА

Од Ванредне скупштине Друштва, одржане у Београду 15. децембра 2008. године одржане су три седнице Управног одбора. На овим седницама размотрена су питања од виталног значаја за функционисање Српског археолошког друштва. Прва и најважнија обавеза био је избор уредника Гласника Српског археолошког друштва. Управни одбор је предложио а Редакциони одбор прихватио да нови уредник буде Мирослав Вујовић. Пошто је Адам Црнобрња због презаузетости дао оставку на место секретара, Управни одбор је изабрао Војислава Филиповића за вршиоца дужности ове функције (док избор не потврди Скупштина).

Период од децембра 2008. до маја 2009. године обележили су догађаји без преседана у историји Српског археолошког друштва и српске археологије. Не прихватајући одлуке Скупштине и Управног одбора о распуштању Редакционог одбора и смени са места уредника Гласника, Бранислав Анђелковић је прво одбио да Друштву врати материјале за број 24, а затим је, када је број одштампан, преузео комплетан тираж и почео да дели примерке установама и појединцима. С обзиром да по Статуту једино Управни одбор има право да управља имовином Друштва (члан 31), свим члановима је упућен допис са молбом да се уздрже од даљег преузимања Гласника. Други случај који је уздрмао Друштво је удаљавање Ђорђа Јанковића из наставе на Филозофском факултету у Београду. Имајући у виду чињеницу да је реч о угледном наставнику и некадашњем председнику САД, Управни одбор је у складу са чланом 7 Статута, који предвиђа заступање и заштиту интереса археолога и археологије Србије, преко медија упутио Саопштење за јавност. У саопштењу је указано на уочене неправилности и недопустиву политизацију изборног поступка. О свим

овим питањима биће расправљано на предстојећој скупштини.

Када је реч о спровођењу осталих одлука, закључака и препорука Ванредне скупштине, треба истаћи да Комисија за промену Статута још увек није добила довољан број примедби и предлога. Због тога ће о овом питању поново бити расправљано на редовној, XXXII скупштини САД. Министарство културе још увек није дало сагласност да представник Друштва учествује у припреми Закона о музејима и Закона о заштити културних добара. Што се тиче издавачке делатности, Управни одбор је прихватио предлог да Друштво у оквиру Посебних издања објави монографију Славице Крунић *Римски козметички и медицински инструменти из Горње Мезије*.

Душан Михаиловић
Председник Српског археолошког друштва

ИЗВЕШТАЈ О ФИНАНСИЈСКОМ ПОСЛОВАЊУ САД
за период од 01.01.2008. до 31.12.2008. године

<i>Приходи</i>		
	<i>Почетно стање</i>	655.288,85
1.	<i>Уплата Министарстава</i>	1.469.806,00
2.	<i>Опитина Жабаљ</i>	200.000,00
3.	<i>Буџет Војводине</i>	200.000,00
4..	<i>Остали приходи (продаја књига)</i>	8.498,00
	СВЕГА ПРИХОДИ:	2.533.592,85

<i>Расходи</i>		
1.	<i>Трошак штампања</i>	852.890,00
2.	<i>Остале непроизводне услуге</i>	97.966,00
3.	<i>Трошкови хонорара</i>	438.525,00
4.	<i>Порези и доприноси</i>	116.570,00
5.	<i>Трошак платног промета</i>	7.412,00
6.	<i>Путни трошкови</i>	542.256,00
	СВЕГА РАСХОДИ:	2.055.619,00

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ СЕКЦИЈЕ ЗА СРЕДЊОВЕКОВНУ АРХЕОЛОГИЈУ

Зајечар 5-7. јуна 2008. године

Секција за средњовековну археологију је одржала свој редовни састанак у оквиру XXX годишњег скупа одржаног у Зајечару 5-7. јуна 2008. године, којим се уједно прославило 125 година постојања Српског археолошког друштва. Другог дана скупа, у просторијама Радул беговог конака, у првом делу рада секције изложено је 6 реферата (М. Милинковић, Д. Мадас, Г. Тошић, П. Праштало - Ђ. Јанковић, М. Бабић, С. Трифуновић) и један филм (Т. Чершков), којима су представљени резултати археолошких истраживања. У другом делу чули смо пет реферата у којима су представљени различит археолошки покретан материјал и проблеми у изучавању истих (Ђ. Јанковић, А. Антонaras, Д. Рашковић - М. Марић, Н. Стругар, М. Вуксан).

Од укупно 18 пријављених реферата изложено је 13, након чега је одржан радни део састанка Секције у коме је председник секције присутним члановима поднео извештај о раду у протеклом периоду. Извештај Е. Зечевић се односио на рад у УО Друштва у периоду од јесењег састанка Секције у Кикинди, новембра 2007. године, до овог скупа, те су изнесени ставови по одређеним питањима за која се Е. Зечевић, испред Секције, залагала на састанцима УО Друштва (око организације овог јубиларног скупа, неслагање око одређених одлука по питању позива, програма, заставе Друштва, оставка у редакцији Гласника САД). Након дуже дискусије по овим питањима, донесен је једногласан закључак да се у дневни ред Скупштине уврсте три тачке које ће Е.Зечевић изнети на састанку УО пред почетак Скупштине. То су: проблеми у раду Редакције Гласника САД, организациона проблеми у раду САД (Статут и др.), учешће САД у доношењу Зако-

на који се тичу струке (Закон о непокретном културном наслеђу и Закон о музејском наслеђу). Одлучено је и да се испред секције предложи колегиница Г. Тошић за радно председништво.

Сирогојно 24-25.10.2008. године

Редовни јесењи састанак секције за средњовековну археологију одржан је ове године у Сирогојну, 24. и 25. октобра. Домаћини су нам били Музеј на отвореном “Старо село” у Сирогојну и Народни музеј у Ужицу.

Планирано је да се првог дана рад секције одвија у Сирогојну, кроз реферате на слободне теме те је сходно пријављеним рефератима, сачињен следећи програм:

Након излагања реферата (В. Катић, Д. Булић, А. Адамовић, Д. Гачић) и презентације М. Бунарџић (пројекат рекогносцирања на територији општине Прибој) и дискусије о њима, одржан је и радни део састанка. Председник секције је упознала присутне о раду УО САД у периоду између Годишње скупштине у Зајечару до данас и проблемима са којима се суочавала Управа Друштва за то време (смена Редакције Гласника по одлуци Скупштине у Зајечару, одбијању уредника Гласника др Б. Анђелковића да преда документацију везану за Гласник и да буде смењен са тог места, око формирања нове Редакције, оставке председника САД, др Р. Васића и др.). Колеге су још једном позване да прочитају и доставе примедбе на предлоге Закона о музејском наслеђу и Закона о непокретном културном наслеђу, са закључком да би на ванредној скупштини требало предложити формирање некаквог одбора или комисије која би у име Друштва реаговала на нацрте тих закона. Присутни су упознати и са чињеницом да је у договореном року пристигло врло мало предлога за измену и допуну Статута Друштва. Изнета је и чињеница да члан наше секције и

бивши председник Друштва др Ђ. Јанковић, доцент на Одељењу за Археологију Филозофског факултета у Београду, упркос позитивној оцени Комисије за припрему извештаја за избор доцента, није изабран у звање доцента за ужу научну област Археологија, а да су том догађају претходила многа дешавања на Одељењу за археологију о чему смо делом и ми, као чланови Друштва, били упознати. Донета је једногласна одлука да у име секције три њена члана сачине писмо које би се упутило декану Филозофског факултета, проф. др Костићу, Наставно-научном већу факултета и Одељењу за археологију, у коме би се тражило да они у својој надлежности предузму све могуће како би спречили даље нарушавање угледа Факултета и пре свега Одељења за археологију, неколегијалним и непрофесионалним деловањем појединих њених сарадника.

Колеге су обавештене да ће ванредна скупштина САД бити заказана за половину децембра 2008. године.

Према програму за следећи дан боравило се у Злакуси, у грнчарској радионици Веселина и Светозара Шуњеварића, где смо обишли радионицу и упознали се са процесом рада, а потом је наш домаћин В. Шуњеварић показао практично како се ради на грнчарском колу.

У повратку у Ужице колеге из Ужичког музеја су нам показали тек отворену изложбу „Градина у Стапарима, извор на прагу Ужица“. Обављен је и обилазак сталне поставке музеја.

Емина Зечевић
председник Секције

ОДБРАЊЕНИ РАДОВИ НА ОДЕЉЕЊУ ЗА АРХЕОЛОГИЈУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

- Звонимир Николовски, *Антика у североисточном делу Македоније*
- Софија Петковић, *Фибуле у римским провинцијама на тлу Србије од I до IV века*
- Бебина Миловановић, *Римско олово у Србији – експлоатација, производња и употреба*
- Александар Булатовић, *Настанак и развој култура бронзаног доба у басену Јужне Мораве*
- Стефан Поп-Лазић, *Фортификација античког Сингидунума*

МАГИСТАРСКЕ ТЕЗЕ

- Лидија Баљ, *Праисторијске играчке у збирци Музеја Војводине*
- Дејан Булић, *Жупа Брвеник - средњовековна археолошка налазишта*
- Љубиша Васиљевић, *Археолошки споменици бога Силвана у римским провинцијама на територији Србије*
- Милена Врзић, *Некропола у Гостиљу код Подгорице - начин сахрањивања код Лабеата*
- Дејан Газивода, *Античке комуникације на тлу Црне Горе*
- Катарина Дмитровић, *Бронзано доба у чачанском крају*
- Драган Јовановић, *Остава бронзаних предмета Марковац-Груњац и друге оставе касног бронзаног доба из вршачког краја*
- Гордана Каровић, *Проблеми конзервације и заштите археолошких налаза и налазишта црногорског подморја*
- Јован Коледин, *Насеље раног бронзаног доба на петроварадинској тврђави*

- Лидија Милашиновић, *Гробови Моршике културе некрополе бронзаног доба у Остојићеву*
- Немања Мрђић, *Топографија и урбанизација Виминацијума*
- Ефтимија Павловска, *Нумизматичка слика античке Пајоније*
- Соња Стаменковић, *Римско наслеђе у лесковачкој котлини*
- Војислав Филиповић, *Некрополе развијеног бронзаног доба Подгорине и Доњег Подриња*

МАСТЕР СТУДИЈЕ

- Мартиновић Велибор, *Сакрална архитектура Палестине од халколита до гвозденог доба*
- Загарчанин Младен, *Раносредњовјековна некропола 8-9. вијека из Мијела код Вирпазара*
- Арсић Радивоје, *Античка топографија северозападне Србије*
- Доганџић Тамара, *Фактори депозиције артефаката од окресаног камена на средњопалеолитском налазишту Велика Баланица*
- Бугарски Душан, *Неки елементи грчког наслеђа у савременим образовним системима*
- Баламоти Елени, *Савремени концепти заштите културне баштине у Грчкој*
- Гошић Милена, *Халколит јужног Леванта: металургија као чинилац друштвене комплексности*
- Попадић Ивана, *Писмо у комплексним друштвима*
- Илић Наташа, *Количина и типолошка варијабилност керамичких посуда у насељима винчанске културе*

ДИПЛОМСКИ РАДОВИ

- Мићановић Зорица, *Соларни храмови и светилишта у Египту*
Мартиновић Владимир, *Каснорепубликански импорт римског бронаног посуђа на тлу Србије*
Цвијетић Јелена, *Представе на надгробним споменицима источног дијела провинције Далмације*
Михајловић Владимир, *Социјална структура на рудничким територијама Горње Мезије*
Цмиљановић Бранка, *Средњовековни надгробни споменици у околини Пријепоља*
Милутиновић Војкан, *Долина Западне Мораве од IX до XV века*
Ђукић Ксенија - Омољица, преко Слатине, гробље и црква 12. и 13. века
Танасић Верица, *Средњовековни надгробни споменици на територији општине Мали Зворник*
Јовановић Александра, *Ритуал сахрањивања у старијем гвозденим добу у западној Србији*
Митровић Јован, *Рана металургија бакра на Балкану*
Шаркић Наташа, *Антрополошка анализа спаљених људских остатака*
Жигић Дејан, *Накит од ћилибара и стакла у културама старијег и млађег гвозденог доба на тлу централног и западног Балкана*
Штулић Санијела, *Насеље касног латена између Ковиља и Шајкаша и друга келтсак налазишта јужне Бачке*
Даутовић Мирко, *Односи Егеје и западног Балкана у раном бронзаном добу у светлу новог обичаја сахрањивања под тумулима*
Живановић Јелена, *Мегалитски споменици у Шкотској на Орканијским острвима*
Стевановић Ивана, *Антропоморфне фигурине неолита и енеолита на тлу Балкана*
Микић Илија, *Осликане гробнице Виминацијума-истраживања, тумачење, презентација*
Перуновић Јелена, *Малоазијски култови у салонитанској регији*
Миљанић Весна, *Најранији докази о симболичком понашању код homo sapiens sapiensa*

Балтић Мустафа, *Контрола смрти као један од идеолошких концепата неолитизације Блиског Истока*

Васић Милена, *Археологија и јавност: однос различитих интересних група и државе према археолошком локалитету Винча-Бело Брдо*

Лукић Саша, *Харисова матрица-искуства Винча пројекта*

Лазаревић Зорана, *Употреба физичко-хемијских анализа у проучавању римских амфора*

Живанић Невена, *Методе утврђивања индивидуалне старости одраслих инхумираних покојника*

Стојановић Ивана, *Методологија археозоолошких истраживања*

Влачић Јелена, *Физичко-хемијске анализе костију*

Јовановић Ивана, *Физичко-хемијске анализе керамике*

**РЕЗИМЕИ
ABSTRACTS**

**Симпозијум „Археологија Баната“
Symposium “The Archaeology of Banat”**

Lolita Nikolova, International Institute of Anthropology &
Art Institute of Salt Lake City, Salt Lake City, Utah, USA

**THE PREHISTORIC BANAT IN THE EURASIAN CULTURAL
CONTEXT: FROM ARCHAEOLOGY TOWARD PREHISTORIC
CULTURAL ANTHROPOLOGY**

The development of our archaeological and anthropological knowledge makes possible to construct more adequate concepts on the earliest cultural Past of Eurasia known generally as Prehistory. We can also name this stage of development of the human society Archaic period (abt 2 millennium BC till later 4th millennium cal BCE), followed by Intermediate (later 4th millennium cal BCE – 14th century), and Advanced (14th century – present). One of the main scientific tasks in the early 21st century is to turn the research toward flourishing theoretical frameworks that allow us to interpret the archaeological records within broader cultural context but at the same time to reveal as many specific components as possible.

From perspectives of prehistoric Eurasia, the Banat is one of the most important regions for research in depth since it connects geographically and culturally the middle and lower parts of the Danube Basin, respectively Southeast Europe and Central Europe. This key cultural-geographical position can be especially well revealed based on the data of the Pit Grave Culture from Early Bronze Age (later 4th and 3rd millennia cal BCE), which constructs one of the largest cultural horizons in Eurasia – from the Urals and the South Russian steppes to Central Europe. The data from Banat demonstrates the transformation of this culture during its expansion of East to West and the mechanism of interactions with the local cultures. On the same scale of importance is the opposite direction of movement that can be illustrated by Tiszapolgar, Bodrogkeresztúr, Hunyadhalom and Baden cultures (later 5th and 4th millennia cal BCE).

The current state of prehistoric research allow us to propose that the success of our understanding of Past depends on the ability to combine and

follow multidirectional approach by using a variety of methods and styles and different scales of research. From cultural anthropological point of view, we can propose the following hierarchical levels of research: household level, community level, net of interrelated communities.

Within each level there would be variations that in turn will make possible to propose a diversity of competing or complimentary models of cultural development. The Banat offers extremely rich record base for deductive, inductive and abductive research in these directions, especially from the Starčevo and Vinča cultures.

In conclusion we will acknowledge the fact, that in later historical period in some microregions of the Banat settled immigrants from Germany whose descendents are a considerable part of the today's Banat culture within the border of Serbia, for instance. This example shows how people from later historic period adapted themselves in the Banat flatland environment region and created a local culture that gradually lost the main components of the homeland culture including even the language. Such prospective research - that falls in the field of the archaeology and anthropology of Contemporary Past - is incredibly inspiring for the Archaic (Prehistoric) period of the human culture. There are many theoretical issues for comparison of the Contemporary Past with Prehistory including the typical prehistoric rhythm of cultural change is abt 50 years for inner smaller changes and abt 500 years for more considerable cultural changes (based on the Neolithic, Copper and Early Bronze Age data from Bulgaria, abt 6300 – 3000 cal BCE).

Душан Михаиловић, Филозофски факултет, Београд

РАНИ ГОРЊИ ПАЛЕОЛИТ ЈУЖНОГ БАНАТА У РЕГИОНАЛНОМ КОНТЕКСТУ

У јужном Банату је до сада регистровано мало палеолитских налазишта, а најпознатије међу њима је Црвенка-Ат у близини Вршца. На овом локалитету прикупљено је више хиљада артефаката одређених у орињасијен типа Кремс. Орињасијенски налази су констатовани и на Балати, док су артефакти из различитих фаза палеолита документовани на локалитетима Козлук и Месић-канал. Након нових открића у југозападној Румунији наметнула се потреба да се налази са Ата сагледају у ширем регионалном оквиру, у контексту теорија о појави савременог човека и његове материјалне културе у средњој и југоисточној Европи. Размотрена су два питања: а) да ли је до ширења горњег палеолита до-

шло подунавским правцем или са североистока Карпатске котлине и б) који су фактори могли да утичу на варијабилност горњепалеолитских индустрија на подручју јужне Паноније и северног Балкана.

Horváth Ferenc, Móra Ferenc Museum, Szeged, Hungary

ESSENTIAL PROOFS TO THE CHRONOLOGICAL SEQUENCING BETWEEN THE MIDDLE NEOLITHIC BANAT AND THE GREAT HUNGARIAN PLAIN

Up to the latest times the „imported” finds meant the essential basis of the traditional paralleling between the Middle Neolithic Banat and the Great Hungarian Plain cultural complexes. The Vinča sequence was regarded as the backbone of the relative chronological relations between the two areas. Archaeological researches carried out in the last decades in the Rumanian Banat and in the Great Hungarian Plain, however, served a series of new evidences referring to the relative and absolute chronological connections.

The paper is to summarize both the old and new evidences of the connections between the Esztár, Szakálhát, Tére and Szarvas-Érpart cultural complexes and the Bukovac Group, Banat Culture.

Милош Јевтић, Филозофски факултет, Београд
Марија Љуштина, Филозофски факултет, Београд
Драган Јовановић, Градски музеј, Вршац

ЖИДОВАР У БРОНЗНОМ И ГВОЗДНОМ ДОБУ ЈУЖНОГ БАНАТА

Жидовар је вишеслојно праисторијско насеље на источном ободу Делиблатске пешчаре, јужно од Вршца. Захваљујући свом изузетном положају, на издвојеном делу лесног пода, који се високо уздиже изнад кривудавог старог тока речице Гузајне (притока Караша), овај локалитет представља најбоље очувано и верованто најзначајније насеље из млађе праисторије на простору јужног Баната. Археолошка истраживања Одељења за археологију Филозофског факултета на Жидовару била су различитог интезитета, у време радова Б. Гавеле, и трајала су са већим прекидима од 1948 до 1977 године. Нова истраживања од 1996. године изводе се до данас, у сарадњи са Градским музејем у Вршцу.

Заравњен горњи жидоварски плато, неправилног, троугаоног облика, површине испод једног хектара, дао је највише података о келтском утврђењу типа *orpidum*. Праисторијска насеља која су претходила подизању мањег утврђења на граници келтског и дачког света, остала су недовољно истражена. Малене снаге истраживача остале су до сада побеђене у односу на импресивну стратиграфију Жидовара, са културним слојем од око 5,60 метара, што је можда и добро за будућност археологије млађих праисторијских култура овог подручја. Вертикална стратиграфија насеља позната је само у грубим цртама, на основу детаљно испитане сонде малих димензија, 2 x 4 m, постављене на западном делу жидоварског платоа, недалеко од главног улаза. Прво насеље је основано током раног бронзаног доба, а последње је трајно напуштено за време римских ратова са Дачанима. Могуће је на горњем жидоварском платоу, почев од најстаријег насеља, издвојити следеће културне хоризонте: Жидовар I (5,60 – 5,00/4,80 m), са недовољно познатим материјалом из раног бронзаног доба, који се може означити као прото – или рано ватински (одговара раном бронзаном добу III у западном делу Румуније - према M.Guma и F.Gogâltan-у издвојен је хоризонт налаза типа *Gornea-Vodneas*), са елементима који су заступљени у насељу ране бронзе на локалитету Ватрогасни дом у Пачеву и новим налазима керамике откривене недавно уз старо корито Караша, низводно од Жидовара, у близини праисторијског насеља у Дупљаји.

Жидовар II (5,00/4,80 – 3,00/2,80 m) припада у целини ватинској култури и средњем бронзаном добу, укључујући старију Панчево-Омољца (Жидовар II а) и млађу Вршац-Ватин фазу (Жидовар II б). Насеља се одликују великим правоугаоним кућама, са отвореним огњиштима, слично архитектури насеља развијеног бронзаног доба у мађарском Потисју. Жидовар III (3,00/2,80 – 2,20/2,10 m) припада загонетном хоризонту касног бронзаног доба, са две јасно препознатљиве фазе, од којих старија (Жидовар IIIа) носи и даље одлике „касног Ватина“, слично хоризонту ове културе на Феудвару, и млађе, краткотрајне фазе (Жидовар IIIб), која припада хоризонту црноглачане канеловене керамике тзв. Прелазног периода (Белегиш –Иланца или Белегиш II – Бобда, према Н. Тасићу), у старијој литератури означен као Гава хоризонт.

Жидовар IV (2,20/2,10 – 1,10/1,00 m) припада старијем гвозденим добу, унутар којег се може за сада опрезно издвојити само два хоризонта и то – Басараби хоризонт (Жидовар IV а) и недовољно издиференциран хоризонт касног халштата (Жидовар IV б), са елементима Фериђиле групе из Олтеније и румунског Баната, налазима керамике типа Босута III ц и групе Рача – Љуљаци.

Жидовар V (1,10/1,00 – 0,10 m) припада млађем гвозденом добу и то хоризонту касног латена (од краја 2. века п.н.е. до краја 1. века н.е.) са три подфазе и то: Жидовар V а (краткотрајно келтско насеље, са скромним остацима архитектуре), Жидовар V б (дачко насеље из времена краља Буребисте и његових наследника) и Жидовар V ц (дачко-римски хоризонт, после оснивање провинција Паноније и Мезије).

Мања истраживања изван жидоварског тела, на делу који припада својеврсном подграђу (потес Тоболица), уз почетак систематског рекогносцирања ближе околине Жиодвара, дала су занимљиве резултате који допуњују слику о настанку, развоју и нестанку појединих култура бронзаног и гвозденог доба у јужном Банату и његовој околини.

Софија Стефановић, Филозофски факултет, Београд
Марко Порчић, Београд

ФИЗИЧКА АКТИВНОСТ И ДРУШТВЕНИ СТАТУС У РАНОМ БРОНЗАНОМ ДОБУ – НЕКРОПОЛА У МОКРИНУ

Тема овог рада је однос између вертикалног друштвеног статуса и физичке активности индивидуа сахрањених на моришкој некрополи у Мокрину. Друштвена улога често одређује активности појединца и обратно, својим активностима појединац може да утиче на своју друштвену улогу и на друштвену структуру. Компаративном анализом друштвеног статуса, одређеног на основу археолошког материјала, и физичке активности, реконструисане на основу анализе мишићно-скелетних маркера стреса, дат је одговор на следећа питања: 1) да ли постоји корелација између друштвеног статуса и општег интензитета активности индивидуе? 2) да ли постоји корелација између друштвеног статуса и интензитета одређених аспеката активности?

Мирослав Лазић, Филозофски факултет, Београд

ПРАИСТОРИЈСКЕ ОСТАВЕ БРОНЗАНИХ ПРЕДМЕТА – СКРИВЕНИ ТРЕЗОРИ НАЈСТАРИЈЕГ НОВЦА У ЕВРОПИ?

Многобројне оставе нађене у средњој Европи између карпатског горја, Алпа и Саве означиле су финалне етапе у развоју бронзаног доба (Br D – Ha A2) у средњој и југоисточној Европи. Из те области

потиче више десетина тзв. ливачких остава датованих у то раздобље. Чини се међутим, да приликом процене карактера ових остава нису адекватно узете у обзир најмање три веома важне чињенице: а) да у време њиховог настанка није био познат технолошки поступак којим би се бронза могла разложити на бакар и калај, што их чини употребљивим само за ливење предмета код којих квалитет бронзе није био примарно важан, а никако за израду оружја, оруђа или алата; б) да су многи предмети у тзв. ливачким оставама намерно ломљени да би се добили што ситнији комади бронзе и в) да су у већини ливачких остава присутни налази различите старости и другачијих типолошких карактеристика, што је, такође, у супротности са њиховом класификацијом, јер би честим претапањем дошло до брзе хомогенизације њиховог садржаја. Ако се уваже претходне констације проистиче да су ливачке оставе имале сасвим другу сврху.

Да би се утврдила њихова права намена анализиран је садржај пет већих остава са територије Србије и том приликом је утврђено да су оне трезори предмета који су били у функцији апоена у размени робно-новчаног карактера, чија је примарна вредност изражена количином бронзе од које су начињени, а секундарна је била условљена укупним стањем у економији заједница које су их поседовале, што наводи на закључак: *да су оставе бронзаних предмета из тог периода биле скривени трезори најстаријег европског новца и да је крајем средњег и током касног бронзаног доба у средњој Европи формиран први монетарни систем налик оном који и данас важи.*

Војислав Ђорђевић, Народни музеј Панчево

ПОЈАВА НЕУОБИЧАЈЕНИХ САХРАНА НА ТЛУ БАНАТА И БАЧКЕ У ПЕРИОДУ КАСНЕ АНТИКЕ

У овом реферату биће представљена и разматрана једна нова и занимљива археолошка фунерарна појава и погребни обичај забележен приликом недавних археолошких ископавања касноантичких насеља IV – V века на територији Баната и Бачке, а шире посматрано на простору југоисточног дела Панонске равнице. Забележена је појава полагања људских скелета, претежно у неанатомском и неприродном положају, у објекте који нису имали првенствено сепулкрални карактер, односно у објекте стамбеног и економског карактера (станишта, јаме и трапови) у оквиру простора касноантичког насеља и искључиво изван некропо-

ле. Ове целине откривене су на неколико касноантичких локалитета: на простору Баната, на локалитетима Доњоварошка циглана код Панчева, Калварија код Банатског Карловца и локалитету Циглана код Падеја, а на територији Бачке, на локалитету Стари Виногради код Чуруга.

Укупно је регистровано десет индивидуа инхумираних у шест објеката, стамбеног (три станишта, од којих једно није поуздано дефинисано) или економског карактера (три трапа). У два случаја ради се о групним погребима, двојни у Панчеву и четвороструки у Чуругу. Остало су појединачне, условно речено сахране. Од откривених индивидуа, осам особа је одрасло, док су забележена само два дечија скелета.

Територијално најближе аналогije за овај погребни феномен забележен на простору Баната и Бачке, у периоду касне антике од краја III до прве половине V века, до сада нису познате. Најсличније и најближе аналогije за ове неуобичајене погребне налазимо на територији суседне Румуније и то у периоду пре римског освајања ових простора и формирања римске провинције Дакије 106. године, односно у периоду од краја II века пре. н. е. до I века н. е.

С обзиром на почетни стадијум истраживања и уопштено мали степен истражености насеља и некропола касноантичког периода на тлу Војводине, још увек је прерано доносити далекосежније закључке у вези дубљег објашњења ове фунерарне појаве, њеног порекла и тумачења. Будућа истраживања проблематике неуобичајених сахрана пружиће одговор на питање, да ли је током периода бивствовања лимигантског становништва као основним носиоцима материјалне културе на овим просторима у периоду касне антике, дошло до симбиозе са носиоцима ранијих културних образаца у погледу прихватања одређених елемената материјалне културе, па самим тим и овог необичног и занимљивог погребног обичаја.

Станко Трифуновић, Музеј Војводине, Нови Сад

ПАРАЛЕЛЕ ИЗМЕЂУ ЧЕРЊАХОВСКЕ И КАСНОАНТИЧКЕ КУЛТУРЕ ЈУГОИСТОЧНЕ ПАНОНИЈЕ

Черњаховска култура је јасно дефинисана и презентована у стручној литератури, док је археолошка култура касноантичког доба у југоисточној Панонији позната по одређеној грађи, али не тако систематизованој да би нам њени хронолошки, територијални и садржајни оквири били сасвим јасни.

Већ према досадашњим сазнањима сасвим је извесно да је досадашње тумачење културе касноантичког периода као етнички јединствене погрешно. Постојање великих сталних насеља наспрам номадског сарматског становништва говори о бар двојној етничкој структури ове културе а модел мултиетничке културе најбоље је познат баш из Черњаховске културе.

Рад се темељи пре свега на археолошким истраживањима налазишта античког доба у Бачкој и Банату. Свеукупно, тих истраживања је било мало, али у последњих 15 година учињен је напредак тиме што су обављена опсежнија ископавања на неколико локалитета, односно, насеља, која до сада скоро да нису истраживана (Баранда, Падеј, Чуруг).

Резултати ових истраживања, заједно са резултатима претходних истраживања дају повода да се о култури античког, а посебно касноантичког доба у југоисточној Панонији не размишља као о искључиво сарматској, како је то у стручној литератури углавном чињено.

Питање настанка, гашења и носилаца укратко описане културе у стручној литератури решено је без обимнијих систематских археолошких истраживања, на тај начин што је она названа сарматском, а њено трајање је одређено од времена доласка првих Сармата на простор Паноније, до почетка Велике сеобе народа. Питање носилаца и самог назива културе је међусобно повезано.

У контексту питања о носиоцима могла би се повући и једна од главних паралела са Черњаховском културом и утврдити генерална сличност, а то је да на простору југоисточне Паноније живи седелачко и номадско становништво исто као и на простору Черњаховске културе.

Простор Паноније и простор где се од 2. до 5. века развијала Черњаховска култура били су у сваком случају и тада али и у каснијим епохама повезани на разне начине. С тим у вези, јасно је да их треба поредити и посматрати у ширем заједничком контексту.

Ђорђе Јанковић, Филозофски факултет, Београд

СЛОВЕНИ БАНАТА И ВИЗАНТИЈА У 5-7. СТОЛЕЋУ

Мало се зна о раносредњовековној археологији Баната, али се подаци ипак умножавају и мењају слику на коју смо навикнути. Превазиђена су тумачења те епохе изнета у каталогу *Словени у југословенском Подунављу* (1990), а још више она из времена изложбе одржане у Земуну 1962: *Сеоба народа – археолошки налази југословенског Подунавља*.

Данас словенска налазишта убедљиво преовлађују по слому Хуна, у 5-7. столећу. Природа тла у Банату условила је и обим насељености Словена, јер ни ритско тло ни пошумљена брда нису одговарали номадима. Равни Банат се наслања на планински Банат са источне стране, који се рељефом може протегнути до Мале Влашке. Заједно су на северу омеђени долином Мориша, а на југу Дунавом. Словенска налазишта се шире у оба ова подручја. Истовремено су присутна на десној обали Дунава, што отвара питање односа Словена и Византије: дали су у питању последице насилног насељавања или сарадње.

Ф. Баришић је на основу Прискових података закључио да у 5. столећу Словени живе у Банату и Бачкој, а њихово присуство потврђују и други писаних извори. У 6. столећу има писаних сведочанстава о сарадњи Византије са Словенима, али и о њиховим нападима, управо преко Баната. У доба цара Ираклија у Банату треба рачунати са Србима, по Константину Порфиригениту. Писане изворе допуњују налази новца. Они показују да становништво на левој страни Дунава у области Мале Влашке сарађује са Византијом до почетка 7. столећа, да наспрам равног Баната нема остава пре аварских напада, и да су мање византијске тврђаве дуж Дунава у Ђердапу освојене у доба цара Ираклија.

Одавно се у стручној литератури одомаћила заблуда о Сарматима, Гепидима и хунобугарским племенима као становницима Баната. Позната су само познија гробља хунобугарских племена, док сарматских и гепидских налаза нема. Позната копча из Ковина не мора бити у германској употреби а још мање германског порекла, како се обично подразумева код нас. Данас се може разматрати и њихова словенска употреба. Други пример одомаћене заблуде је приписивање Гепидима грнчарије украшене печатањем из Виминакиона 6. столећа. Наиме, тамо је нађено несумњиво германско гробље, али са грнчаријом украшеном искључиво глачањем. Слично је преувеличавање улоге хунобугарских племена. Неспорно је да су од свог досељења Авара контролисали сву Панонију, али су за сада налазишта њиховог или сродних племена непозната на југу Баната. Налази доба Првог аварског каганата, као онај из Новог Кнежевца, византијски су производ, и без утврђевања услова налаза не могу да доказују трајно присуство Авара.

Положаји установљених словенских насеља говоре сами за себе. Ту су Велико Село, Река и Болечица на десној обали Дунава, а Доња циглана у Панчеву и новооткривено насеље у Војловици на левој обали Дунава, сви са подједнаким налазима, затим млађе налазиште код Дубоваца, наспрам Виминакиона. Овакви положаји указују да Дунав у то време није био граница. Слично показују византијска утврђена

места на десној обали Дунава са словенским налазима: Београд, Велики Градац, Хајдучка Воденица, Доње Буторке. Поред тога, постоје забележена утврђена места на левој обали Дунава, о којима једва да се нешто зна археолошки: Константиола - Ковин, Ледерата - Сапаја, Речидива непознатог положаја, Диерна - Оршава, Теодоруполис – Турн Северин, Сучидава. Да би се овакав распоред налазишта правилно сагледао, потребно је поуздано уско датовање. То је за сада могуће у случају Реке код Винче, са затвореним целинама из позног 6. и раног 7. столећа, и станишта у Дубовцу из друге половине 7. столећа. Тврђаве у и испод Ђердапа такође дају поуздане датуме, али у њима је мало налаза. Поједини гробови откривају чешће сахрањивање него спаљивање умрлих, а забележене су и громиле испод Ђердапа. Грובהа има у Панчеву, уз Тису, на Моришу, испод Ђердапа, а на десној обали Дунава у Београду, на Млави, испод Ђердапа. Познати словенски запони са овог подручја и суседства, обично су случајни налази. Ипак, ту може да се прати настанак и развој особених врсти словенских запона по одласку Хуна. Они показују снажан утицај Византије, што указује на радионице у градовима на десној обали Дунава. Њихово релативно поуздано датовање по врстама, од краја 5. до раног 7. столећа, као и њихов распоред, показују везе Словена Баната са Балтиком и сеобе ка неким приморским областима Балканског полуострва.

Може да се закључи да су Словени Баната одржавали пријатељске односе са Византијом, а да су друга словенска племена ретко користила Банат за продоре јужно од Дунава.

Дејан Радичевић, Филозофски факултет, Београд

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ СРЕДЊОВЕКОВНОГ НАКИТА НА ТЕРИТОРИЈИ БАНАТА

Тему реферата чини анализа три пара средњовековних наушница, пронађених у српском делу Баната. Први пар представљају наушнице из Ватина, које је још почетком XX века пронашао Ф. Милекер. Други пар је пронађен у једном од грובהа средњовековне некрополе у Омољници, док трећи пар потиче из оставе новца и накита откривене у Дупљаји. Налазе из Ватина је, убрзо по проналажењу, први публиковао Ј. Хампел. Потом су у више наврата помињани, мада никада нису детаљније разматрани. Примерци из Омољнице и Дупљаје у литератури су познати тек однедавно – дупљајска остава је пронађена 2006. годи-

не, док је некропола у Омољници истраживани у периоду од 2004. до 2006. године.

Све наушнице представљају квалитетне златарске производе, израђене од сребра у техници филиграна и гранулације. На примерцима из Ватина уочавају се и трагови позлате. Наушнице из Ватина припадају типу лунуластих наушница, а примерци из Омољнице и Дупљаје се могу убројати у наушнице са три јагоде. Налази из Омољнице представљају сасвим особену варијанту са ажурираним јагодама навученим на карику, док наушнице из Дупљаје припадају тројагодним наушницама тзв. кијевског типа. Сва три пара се могу прилично прецизно хронолошки одредити. Налази из Ватина се према својим типолошким одликама могу датовати у X столећу, док су остали примерци нешто познији. Наушнице из Омољнице потичу из некрополе која је бројним налазима новца поуздано датована у XII и прву половину XIII века, док је пар из Дупљаје пронађен у остави закопаној у време монголске најезде 1241. године.

Наушнице из Ватина, Омољнице и Дупљаје повезује чињеница да за сада представљају јединствене налазе на територији Баната. Примерцима из Ватина и Омољнице нема аналогија ни на целокупној територији Србије, док су налази из Дупљаје аналогни ретким наушницама познатим са територије јужно од Дунава. Као производи удаљених радионица, који би се на територији Баната условно могли означити и као импорт, сва три пара наушница представљају веома занимљива сведочанства о културним везама, па и популационим кретањима, на овом простору у раздобљу од од X до прве половине XIII века.

Секција за праисторијску археологију

Адам Н. Црнобрња, Музеј града Београда
Зоран Симић, Завод за заштиту споменика културе града Београда

ИСТРАЖИВАЊЕ ПОЗНОВИНЧАНСКОГ НАСЕЉА ЦРКВИНЕ У СТУБЛИНАМА КОД ОБРЕНОВЦА 2008. ГОДИНЕ

Локалитет Црквине налази се у близини села Стублине, општина Обреновац, око 40 km југозападно од Београда. Само позновинчанско

насеље, површине око 16 ha, смештено је на благој узвишици оријентисаној правцем северозапад-југоисток, са севера и југа омеђеној потоцима који се спајају испод њеног југоисточног краја. Завод за заштиту споменика културе града Београда и Музеј града Београда су 2008. године наставили истраживања започета две године раније.

Основни циљ је била провера значења аномалија констатованих геомагнетним снимањима локалитета, те су тим поводом отворене две сонде. У обе сонде потврђено је да се ради о остацима позновинчанских кућа, као и да димензије аномалија констатованих геомагнетним снимањима одговарају димензијама откривених објеката, али да интензитет истих директно зависи од интензитета пожара у коме су куће страдале. Објекат који је горео нижим интензитетом истраживан је само ров-сондом (8 x 1 m) до првих остатака, без отварања самог објекта.

Кућа која је горела вишим интензитетом истражена је у целости. Иако на релативно малој дубини (0.3 m од површине) она је била веома добро очувана, осим њеног југозападног дела. Димензије ове куће биле су 9.15 x 4.80 m, а њена оријентација је север-североисток – југ-југоисток. Поред изузетних података о организацији живота у њој (налази конструкције жрвња, две пећи, великог жртвеника, букраниона) пружила је и јединствен, до сада незабележен налаз. Пронађена композиција од преко 40 фигурина, са моделима минијатурних алатки, отвара нова питања о начину и организацији живота у тадашњем друштву.

Настављено су и геомагнетна снимања локалитета, и тим методом је за сад истражена површина од 3.28 ha, што чини $\frac{1}{4}$ укупне површине насеља. Добијени резултати дозвољавају и претпоставку о назнакама урбанизације. Уочено је да постоји више група кућа које су сконцентрисане око већих слободних површина, као и да је насеље омеђено рововима. Евидентно понављање оваквих структура указује на јасно планирање, које може да буде условљено и одређеним социјалним факторима. Слободне површине можда указују на постојање простора на којима су могле бити обављане заједничке активности (профаног или сакралног карактера), али и које су могле служити као места свакодневног окупљања, јер је простор између самих кућа исувише мали. Имајући у виду досадашња разматрања о густини насељености у време позног неолита, присуство више великих насеља у међуречју Саве, Тамнаве и Колубаре, на релативно малој територији, отвара и низ питања о устројству које је омогућавало њихову коезистенцију.

Бобан Трипковић, Филозофски факултет, Београд
Ана Живановић, Београд
Софија Стефановић, Филозофски факултет, Београд
Весна Димитријевић, Филозофски факултет, Београд

ЈАМА АЦ 2.1 НА ЛОКАЛИТЕТУ ЦРКВИНЕ-МАЛИ БОРАК: СТРАТИГРАФИЈА, НАЛАЗИ И ЗНАЧАЈ

Винчанско насеље на локалитету Црквине–Мали Борак (Лајковац) истражено је током 2005–2006. у оквиру заштитних археолошких ископавања у Рударском басену Колубара. На истраженој површини од око 3000 m², документоване су 82 археолошке целине, од тога 55 јама. Током истраживања 2005. откривена је јама 2.1, на површини уочена као концентрација лепа релативно правилне кружне основе, пречника 2.25 m и око 1 m укопана у жуту глиновиту подлогу. Зидови јаме су благо конвексног облика и лагано се сужавају према равном дну. Дно је неправилне кружне основе, пречника око 1.2 m. На дну јаме налазили су се фрагмент калотног дела људске лобање у асоцијацији са групом животињских костију и керамичком посудом типа зделе. Здела је била положена ободом према доле и на трбушном делу се налазио „винчански знак“, утиснут пре печења посуде.

Испуна јаме састојала се из најмање два слоја. Доњи слој чинила је тамнобраон растресита земља са обиљем керамичких фрагмената, неколико комада кремена и нешто животињских костију. Горњи слој састојао се од крупних и ситних комада лепа, као и великог броја керамичких фрагмената у матрици од жуте земље. Између грумења и комада лепа, који су припадали неком надземном објекту, налажени су фрагменти керамике, животињских костију и зуба као и артефакти од камена. У два слоја испуне јаме пронађено је најмање 770 керамичких фрагмената и преко 20 комада окресане, камене и коштане индустрије. У раду су анализирани структура тих налаза, као и степен фрагментације керамичких посуда, како би се појаснио поступак којим су депоновани у овај специфичан контекст. Уз извештај антрополога и зооархеолога изложене су контекстуалне аналогije и могућа тумачења овог занимљивог налаза.

Бобан Трипковић, Филозофски факултет, Београд

КУЋЕ И ДОМАЋИНСТВА У ДИВОСТИНУ (4900-4600 П.Н.Е.)

Локалитет у Дивостину представља једно од најзначајнијих неолитских насеља на централнобалканском подручју, са очуваним, систематски истраженим и квалитетно публикованим остацима старчевачке (Дивостин Ia-c) и винчанске културе (Дивостин IIa-b). Поређење две културне секвенце показује значајну елаборацију кућног контекста током касног неолита, представљајући евиденцију која је видљива и јасно препозната и у другим насељима тог времена. На основу радиометријских мерења, каснонеолитско насеље у Дивостину датовано је између 4900-4600. Из њега је истражено, потпуно или делимично, 17 кућа површине до 100 m², изграђених традиционалном неолитском техником плетера и лепа. Посебно су квалитетно документоване куће 12, 13, 14, 15, 16, 17 и 18, нудећи детаљне информације о начину градње, организацији кућног простора и структури инвентара неолитских домаћинстава. Запажено је да се куће састоје из 1-4 просторије, да садрже 1-4 огњишта или пећи, уз многобројно свакодневно покућство: керамичке посуде, жрвњеве, тегове за разбој и др.

Социјални контекст дивостинског насеља до сада није испитиван. То је важно нагласити јер просторни ред заједнице, забележен у избалансираној природи кућних простора нуди значајну подлогу за разумевање феномена винчанске архитектуре у регионалном контексту. Ово истраживање има за циљ да укаже на могуће корелације архитектонског и социјалног процеса и, нарочито, да нагласи важност документовања и будућег проучавања кућних историја за разматрање величине и структуре домаћинстава. У истраживању, коришћени су димензије кућа, структура кућног простора и инвентар домаћинстава како би се одговорило на специфичне захтеве у реконструкцији величине и организације домаћинства у овом јединственом насељу винчанске културе.

Бобан Трипковић, Филозофски факултет, Београд

НАСЕЉА ТИПА „ОБРОВАЦ“: ЧЕТРДЕСЕТ ГОДИНА КАСНИЈЕ

Пре око четири деценије, екстензивним рекогносцирањем области Мачве и Поцерине идентификовано је 48 праисторијских насеља, окружених ровом. Они су издвојени као специфичан облик насељавања

који је означен као насеља типа Обровац. На основу површинских налаза, та насеља су датирана у Винча-Плочник фазу винчанске културе. Само неколико њих је истраживано и то углавном на малим површинама. Досадашње претпоставке о овом занимљивом облику настањивања је да су: а) служила као сезонска насеља сточара, настањених у средини са ниским агрикултурним потенцијалом, б) представљала стална насеља малих породичних заједница прилагођених за живот у мочварном окружењу.

Данас, четрдесет година касније о овом типу насеља не знамо ништа више од тога. Ово истраживање представља покушај да се укаже на могућност даљег проучавања овог специфичног културног феномена, чији потенцијал далеко од тога да је искоришћен. У анализи су прикупљени и обрађени постојећи подаци о овом јединственом облику насељавања чије истраживање тек предстоји. Испитивани су: величина Оброваца, изглед фортификација (рова и бедема) и изглед других насеља са фортификацијама. Потом је сугерисана могућност поделе насеља типа Обровац према физичким карактеристикама локације, извршена хронолошка екстензија њихове појаве и испитивана могућност улоге тих насеља у густој мрежи насеља северозападне Србије.

Душко Шљивар, Народни музеј, Београд

НОВИ ПРИЛОЗИ МЕТАЛУРГИЈИ БАКРА У ВИНЧАНСКОЈ КУЛТУРИ

Истраживања на Плочнику и Беловодама 2007/08. године дала су нове ситуације и налазе који указују на развијене облике металургије бакра у оквиру винчанске културе. Сви конструктивни елементи објеката који се истражују указују на њихов привредни карактер. Оваквом одређењу иде у прилог део бројног и разноврсног керамичког материјала. Неки од специфичних налаза су одређени као делови металуршких инсталација за топљење бакра према ранијим налазима са ових локалитета и аналогјама са Кипра. Стратиграфске позиције појединих објеката и бакарних артефаката су хронолошки јасне. Сада је сасвим извесно да је винчанска култура, од својих најстаријих етапа, овладала рударско-металушки процесом који током градачке фазе бележи сасвим развијене облике ове технологије.

Гордана Чађеновић, Народни музеј, Крушевац

ПРАИСТОРИЈСКИ СЛОЈЕВИ НА ЛОКАЛИТЕТУ БЕДЕМ У МАСКАРУ

Остаци рановизантијског утврђења (130 x 130 м) на локалитету Бедем, смештеног уз леву обалу Западне Мораве насупрот средњовековног града Сталаћа, на јужном крају села Маскара привукли су пажњу истраживача још 1891. Године. Археолошка истраживања на самом локалитету нису предузимана до 2001. године када је Народни музеј Крушевац започео систематска ископавања.

Први резултати археолошког ископавања показују да је реч о вишеслојном, локалитету. Пронађен је материјал из праисторијског периода: из бакарног доба (баденска културна група), средњег бронзаног доба (ватинска културна група), старијег гвозденог доба - гвоздено доба I (брњичка културна група) и млађег гвозденог доба.

На основу досадашњих истраживања, најзначајнији праисторијски хоризонт потиче из енеолитског периода. Енеолитски материјал потиче из затворених целина које су констатоване у централном делу рановизантијског утврђења. Материјал из енеолита највећим делом састоји се од керамике. Хронолошки, на основу керамичких облика и орнаменталних техника и мотива, овај материјал се уклапа у рано-баденски хоризонт.

Лидија Милашиновић, Народни музеј, Кикинда

МОГУЋА РЕКОНСТРУКЦИЈА ДРУШТВЕНЕ СТРУКТУРЕ НА НЕКРОПОЛИ У ОСТОЈИЋЕВУ

Некропола у Остојићеву се налази на периферији истоименог села, 24 километара од Кикинде, у српском делу Баната. Истраживања је систематски од 1981. до 1991. године у организацији Народног музеја Кикинда. Некропола припада периоду бронзаног доба, укупно је пронађено 285 гробова од чега 77 припада моришкој култури. Поменути гробови у највећој мери прате моришке погребне нормативе: покојници су сахрањивани у згрченом положају, у оси север-југ, у зависности од пола и лицем усмерени ка истоку. Погребне прилоге најчешће чини керамика, а ређе метални и коштани налази. Приликом анализе друштвених структура, при обради поменутог материјала, ко-

ришћена је методологија John O'Shea, представљена у Villagers of the Maros, а која се односи на публиковане некрополе моришке културе. Истовремено су прихваћени и резултати до којих је дошао, а који указују да је постојало јасно разликовање гробних прилога и да су бодези, секире, коштане игле, појасне гарнитуре и украси за главу били показатељи највишег друштвеног статуса особа које су их поседовале у оквиру заједнице. Резултати до којих се дошло су да се и на моришком слоју некрополе у Остојићеву уочава постојање индивидуа са ознакама највишег друштвеног статуса и да је ово истицање наглашено њиховом нарочитом просторном дистрибуцијом, односно да се гробови женских индивидуа које поседују ове ознаке налазе у северном, а гробови значајних мушких особа у јужном делу некрополе. Такође је утврђено и постојање наследности овог статуса на примеру дечијих гробова. Нарочито занимљива је појава трагова органске материје на дну рака за коју се претпоставља да су остаци коже, а која је, с обзиром да се појављује искључиво код индивидуа са ознакама највишег статуса, вероватно и сама представљала категорију истицања, до сада не забележену у моришкој култури. Поређењем са осталим некрополама, утврђена је блискост са периферним и западно оријентисаним некрополама, а нарочито са некрополом у Мокрину.

Мирко Пековић, Војни музеј, Београд
Емилија Пејовић, Републички завод за заштиту споменика културе

МОНАСТИР ГРАДАЦ – НАСЕЉЕ ИЗ БРОНЗАНОГ ДОБА

Током 2005. и 2008. године екипа Републичког завода за заштиту споменика културе извршила је заштитна сондажна археолошка и ревизиона истраживања цркве Св. Богородице у манастиру Градац. У току радова отворено је 13 сонди, површине 130 m², просечне дубине 3,00 m непосредно уз зидове саме цркве као и ров, површине 17 m², који се простирао северозападно од цркве. Приликом ових радова, поред већ раније констатованог средњовековног културног слоја и средњовековне некрополе, као и нових сазнања везаних за исте, откривен је и праисторијски културни слој чија је дебљина износила око 0,5-0,6 m. Овај праисторијски културни слој документован је са четири стамбена хоризонта са очуваним деловима стамбених објеката, као и пратећим покретним археолошким материјалом насталим у дугом раздобљу од самог краја раног и током дужег периода развијеног бронзаног доба.

Истраживања на овом градинском насељу, иако површински мала, пружила су драгоцене податке о архитектури стамбених објеката. Објекти за становање били ситуирани на средишњем, највишем делу платоа и тај насеобински простор, предпостављамо није превише ширен, већ су нови објекти подизани на месту старих. Остаци ових стамбених објеката показују да су они били солидно грађени и релативно пространи. Улаз у објекте је био са јужне стране на којој се и налазио њихов економски део. Насеље је још крајем раног бронзаног доба, у једном краћем периоду напуштено и поновно, у мањем обиму, обновљено током средњег бронзаног доба. Разлог овоме може бити стабилан период који наступа током средњег бронзаног доба, промена економике и почетак миграционог сточарства. Насеље на Градцу потпуно је напуштено још у току средњег бронзаног доба и у праисторијском периоду није више обнављано.

Драган Б. Јовановић, Градски музеј Вршац

ХЕМИЈСКА И МЕТАЛОГРАФСКА ИСПИТИВАЊА ПРЕДМЕТА ИЗ ОСТАВЕ МАРКОВАЦ-ГРУЊАЦ

Остава Марковац-Груњац представља највећу и најтежу оставу бронзаних предмета до сада откривену на територији Србије. Пронађена је 1958. године, приликом зимског орања, надомак села Марковац, 14 км источно од Вршца. Састоји се од преко 1000, углавном фрагментованих предмета, укупне тежине 19.298,08 грама. Њен садржај чине поломљени предмети, неуспели одливци, комади жица и лимова, остаци од ливења, полуистопљени предмети и делови планконвексних погача од сировог метала. Највећи број предмета из оставе Марковац-Груњац у типолошком смислу припада сремско-славонском радионичком кругу. Према карактеру може се сврстати у категорију ливачко-трговачких остава, а датује се у Ха А1 период.

Циљ физичкохемијских анализа вршених на предметима и инготима из оставе Марковац-Груњац, било је утврђивање елементарног састава метала од ког су ови предмети начињени, као и утврђивање технолошких својстава саме легуре. На основу чињенице да велики број предмета представља неуспеле одливке, односно шкарт, те да се само за неколико предмета може поуздано тврдити да су пре ломљења били у употреби, анализама се приступило како би се утврдила могућа веза између ингота и ломљених предмета у остави, уз претпоставку да

су инготи настали управо претапањем бронзаних отпадака. У прилог оваквој претпоставци говорило је више чинилаца, а пре свега велика фрагментованост налаза, знатна количина полуистопљених предмета, као и велики број неуспелих одливака, односно ливачког шкарта. Одлучено је да се одређивање састава легуре врши искључиво на оружју, и то на неколико различитих типова. Сматрали смо да је овој класи предмета због њихове важности посвећена највећа пажња приликом израде, те да се строго водило рачуна о уделу калаја у легури, како би се постигла најбоља механичка својства.

Металографска испитивања материјала нису вршена на инготима, већ само на предметима, и то да би се утврдило који су технолошки поступци коришћени приликом њихове израде и како би се евентуално потврдило да ли се у конкретним случајевима ради о неуспелим одливцима код којих процес обраде није завршен до краја.

Стефан Александров, Археолошки институт БАН, Софија

ХУМКЕ БРОНЗАНОГ ДОБА У ТРАКИЈИ

Бранка Зорбић, Народни музеј, Крагујевац

ЗАШТИНО ИСТРАЖИВАЊЕ ЛОКАЛИТЕТА ИЗ СТАРИЈЕГ ГВОЗДЕНОГ ДОБА САМАР – КОРМАН

Насеље на локалитету Самар у Корману је градинског типа, изразито стратешког положаја. Пронађени археолошки материјал највећим делом чине фрагменти керамичких посуда. Стилско-типолошким анализом керамичког материјала утврђене су најближе аналогичне са налазима Градини на Босуту, фаза Калакача и Басараби. Најзаступљеније форме су зделе, питоси и пехари. Шоље и минијатурне посуде се јављају у малом броју. Нађени су фрагменти два жрвња од крупнозрног камена. Остаци фауне нађени су у мањој мери, а чине је кости крупнијих животиња (говечу, јелен) кости птица и извесна количина шкољки.

Војислав Филиповић, Београд

МАМУЗЕ МЛАЂЕГ ГВОЗДЕНОГ ДОБА У СРБИЈИ

Питање појаве, типологије и хронологије праисторијских мамуза у Србији није до сада изазвало посебну пажњу у домаћој археологији. У раду су приказане 34 мамузе из млађег гвозденог доба са територије Србије и оне су након каталожке обраде детаљно анализирани и класификовани. Реч је о бронзаним и гвозденим примерцима из периода последњег века старе ере, а чија се појава и употреба вероватно може повезати са Скордисцима. Поред занимљиве чињенице да у Србији нема мамуза из ранијих периода, које налазимо у околним областима, посебно изненађење представља издвајање мамуза са крајевима у облику слова Т, за које немамо никаквих аналогја и можемо претпоставити њихово локално порекло. Поред „убичајених“ мамуза са дугметастим крајевима, које су у употреби широм Европе у овом периоду, јављају се и примерци са полулоптастим крајевима карактеристични за централни Балкан и српско Подунавље.

Мирослав Лазић, Филозофски факултет, Београду

КО СУ БИЛИ ДАРДАНЦИ?

Досадашњи покушаји да се порекло и етнички састав Дарданаца одреде на основу историјских извора и археолошке грађе, имају очигледне недостатке. Пре свих, антички списи о Дарданцима нису подједнако вредновани. Делови код Страбона и Апијана о томе ко су били балкански Дарданци, као и вести других античких историчара и географа исцрпно су анализирани и коментарисани. Насупрот томе, забелешке Диодора и Солина о њиховом маоазијском пореклу одбачене су а priori као исконструисане. Као следећи недостатак истиче се чињеница да археолошка грађа није адекватно коришћена. Уместо да се употреби за проверу закључака донетих на основу историјских и лингвистичких извора или као неизбежна алтернатива уколико они не пружају довољно података, често је тумачена у складу са већ постојећим закључцима историчара и лингвиста који је у истраживањима нису ни користили.

Одавно је изнета тврдња да су носиоци брњичке културе чинили етничку основу за настанак Дарданаца. Међутим, развој брњичке културе прекинут је нагло у XII столећу пр. Хр. (На А1), па је извесно

да њени носиоци нису могли бити доминантна или значајна компонента етничког супстрата од кога су настали Дарданци.

Ако нису аутохтони, како онда објаснити порекло балканских Дарданаца? Одговор на ово питање пружају деценијама занемарене информације које дају Диодор и Солин да су балкански Дарданци досељеници из Мале Азије. Такође, за лоцирање прапостојбине балканских Дарданаца, важно је и откриће лингвиста да се у староегипатским текстовима из XIV и XIII столећа пр. Хр. јавља етноним *Дардан* који указује да су они у Троади могли бити присутни и пре егејске сеобе.

Археолошки налази из раздобља од VIII до VI столећа пр. Хр., јасно показују да се почетком тог периода на будућој дарданској територији појавио народ блиско повезан са житељима Тракије и доњег Подунавља. Према историјским изворима, то су били Дарданци, па проистиче да раније претпоставке о њиховом централнобалканском пореклу и настанку у II миленијуму старе ере треба одбацити као неосноване.

Притешњени на уској територији, кроз коју воде најважније балканске комуникације, између моћних суседа, Трачана на истоку и Илира на западу, Дарданци су постепено претрпели промену првобитног етничког састава и временом су постали потомци досељеника из Мале Азије измешани са Трачанима и Илирима. Због тога не треба да збуњује неодлучност античких историчара и географа када је требало да одреде ко су били балкански Дарданци – Илири, Трачани или неки трећи народ. Која је етничка компонента међу Дарданцима освојила и задржала предност тешко може да се утврди јер ни њихови учени савременици нису могли тачно да их разлуче.

Секција за класичну археологију

Бојана Племић, Београд

ПРЕДСТАВЕ КУЛТА ХЕКАТЕ “TRIFORMIS” СА ПРОСТОРА ГОРЊЕ МЕЗИЈЕ

У реферату су представљена три раније публикована налаза са подручја Горње Мезије, који се на основу епиграфских односно иконографских података, идентификују као споменици Хекатиног култа. Реч

је о орнаментисаном архитраву из Београда са посветом Хекати *Trivia*, затим глави статуете из Смедерева са три лица и вотивном рељефу са представом Хекате *Triformis* из Рготине код Ниша. Сва три наведена споменика наглашавају иконографско представљање триморфне (тројне) богиње и до сада су једини познати примери директно повезани са иконографијом ове богиње на нашем подручју.

Како је култ богиње Дијане посведочен на простору Подунавља са више епиграфских односно археолошких налаза, поменути споменици Хекатиног култа размотрени су у оквирима Дијанинг култа, с обзиром да је у римском периоду Хеката често идентификована са Дијаном. Такође, извршена је анализа могућих функција и култне суштине ових налаза на основу посвета, атрибута и места где су пронађени споменици, у складу са природом Хекатиног култа у грчко-римском свету. Најближе аналогije поменути споменицима пронађене су на суседном трачком подручју, односно простору данашње Бугарске, где је Хекатин култ посведочан бројним примерима.

Заједно са неколицином додатно поменутих предмета са простора Горње Мезије који се посредно доводе у везу са Хекатом, споменици Хекате *Triformis* размотрени су у сепулкралном контексту, односно у склопу примена функција овог божанства кроз фунерарни култ на нашем тлу. Закључено је да је на основу до сада познатих нам примера, Хеката могла бити највише заступљена управо у оквирима фунерарног контекста на овом подручју, на шта нас упућују и асоцијативни детаљи из обреда сахрањивања сачуваних у влашкој народној традицији.

Љубиша Васиљевић, Народни музеј Крушевац

АРХЕОЛОШКИ СПОМЕНИЦИ БОГА МАРСА У РИМСКИМ ПРОВИНЦИЈАМА У СРБИЈИ

У раду су представљени споменици посвећени римском богу Марсу, који су откривени на териорији Србије. Поред топонима (Мартинци), који је опстао до данас, пет натписа из Тимакум Минуса (Равне) сведоче да је на овом локалитету постојао храм посвећен Марсу.

Познато је осам вотивних споменика посвећених овом божанству (Виминацијум, Сирмијум (6) и Чачак), као и један рељеф на коме је представљен заједно са Јупитером и Силваном (Смедерево). На споменицима из Србије јављају се следећи Марсови епитети- *Sacrum* (Виминацијум), *Equitum* и *Campestris* (Тимакум Минус), *Custos* (Сирмијум)

и Militaris (Чачак). Споменике су посвећивали искључиво припадници војничког staleжа (префекти, трибуни и конзуларни бенефицијари). На територији Србије откривено је осам бронзаних фигурина на којима је представљен Марс (Београд-Доњи Град, Виминацијум (2), Душановац, Пећ, Подунавље, Понтес и непознати локалитет у Подунављу). Представа Марса налази се и на две геме (Градуштина-Владимирци), златном прстену (Београд), парадном оклопу (Ритопек) и два скиптра (Дубравица и Маргум). На нашим просторима (највероватније на Космају) кована је серија новца са главом Марса на аверсу и оклопом на реверсу. На другом типу новца из исте серије налази се представа Дијане.

Славица Крунић, Музеј града Београда

РИМСКЕ ЕМАЈЛИРАНЕ ФИБУЛЕ ИЗ МУЗЕЈА ГРАДА БЕОГРАДА

Различити предмети украшени емајлом су продукт пре свега северозападних провинција, одакле су трговином одлазиле у друге провинције. Фибуле које су ношене на истакнутом месту временом губе обележје своје функције и постају накит.

За ову врсту предмета, украшену емалјом, постоје нове типологије, па смо стога за сваки тип покушали применити једну или неколико типолошких подела других аутора на основу аналогних налаза. Разлог оваквом поступку је и тај што је већина ових фибула са непознатих налазишта доспела у Музеј града Београда, као откуп или поклон. Такав начин посматрања омогућио нам је да овај материјал доведемо у временску везу, детерминацију, у односу на друга подручја Римског Царства. Фибуле су једна од најбоље хронолошки детерминисаних предмета. Уз раније публиковане фибуле у Музеј града је доспео и изванредан број нових фибула, које су и даље набављане путем откупа и поклона. Сви ови нови примерци воде порекло са територије Доње Паноније.

Фибуле украшене разнобојним емалјом припадају пре свега типу двочланих лучних копчи са шарниром у ваљкастој глави или висећег типа. Други облик су плочасте, такође двочлане, фибуле код којих је механизам за затварање увек висећег типа. Двочлане фибулама са шарниром у ваљкастој глави имају лук који је издужен, благо повијен и увек профилисан. Лук поред једноставног плочастог облика често има и проширења у виду четвртастих плочица, које могу бити појединачне или у групи. Описане плочице су украшене урезаним линијама или та-

чкицама и испуњене емајлом или ниелом. Овај облик се јавља од друге половине I века, у употреби је током читавог II века, а сматра се да њихов увоз због великих немира током III века престаје.

Другом типу припадају плочасте фибуле, међу којима можемо разликовати неколико варијанти. Овај тип копчи је бројније заступљен у Музеју у односу на лучне емајлиране фибуле. Разликујемо оне које су симетрично обликоване на глави и стопи од кружних, које су најбројније, до оних обликованих као фигура или предмет, до копчи веома разуђеног облика. И оне су карактеристичне за женску ношњу и датују се у период од друге половине II, а делом и у III век.

Без обзира на датовање појединих типова и варијанти фибула украшених емајлом, сматра се да њихова производња престаје већ у првим деценијама III века, па је то и време опадања њихове употребе. Рајнско-галско-белгијско подручје, познато по производњи стакла, уз коју се везује и производња емајла, је сигурно место радионица овако украшених фибула. На том подручју је и нађен највећи број фибула, као и других предмета украшених техником емајлирања.

Адам Н. Црнобрња, Музеј града Београда
Нела Мићовић, Завод за заштиту споменика културе града Београда

КАСНОАНТИЧКИ ОБЈЕКАТ У ЧИКА ЉУБИНОЈ УЛИЦИ

Приликом вршења ископа за постављање нових телефонских каблова у Чика Љубиној улици у Београду, примећено је да се у избаченој земљи налазе и уломци керамике римске провинијенције. Завод за заштиту споменика културе града Београда је обуставио започете радове, а потом са Музејом града Београда приступио заштитним ископавањима мањег обима. Услед неразумевања инвеститора, али и већ у великој мери девестираног простора ранијим градњама, ископ је вршен на површини од свега око 6 m². И поред тога добијени су веома интересантни подаци. Откривен је део касноантичке куће (налазом новца датоване у другу половину 4. века) грађене од набоја, зидова дебљине око 45 cm, са ојачањем од опека на самом углу зида. Других налаза опека није било, али је затечен већи број уломака тегула и имбрекса, којима је кућа била покривена. На истом скученом простору откривени су и праг улазних врата, каменом поплочани улазни део, под просторије од хидростатичког малтера. Посебно је интересантна чињеница да је откривени зид куће са унутрашње стране био фрескосликан, док је са спољашње

приметан само један слој кречног премаза, што говори о краткој употреби објекта. На основу остатака изгорелог дирека улазних врата може се закључити да је кућа страдала у пожару. Пронеђени фрагменти фрескосликања су консолидовани и пребачени у Музеј града Београда ради даље конзервације.

Мирко Бабић, Музеј Семберије, Бијељина

ПРЕЛИМИНАРНИ РЕЗУЛТАТИ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА У СКЕЛАНИМА 2008

У досадашњој стручној литератури далека прошлост Склана и околине у римском периоду (1-5. вијек н.е.) била је релативно добро позната захваљујући обимним археолошким истраживањима аустро-угарских археолога крајем 19. вијека. Познати археолог Карло Пач истраживао је римску некрополу и касноантичко гробље са 2 ранохришћанске базилике. У просторији Ф Базилике 1 депоновао је свих 80 пронађених и сакупљених римских камених споменика, са намјером да буду транспортовани у Земаљски музеј БиХ у Сарајево. Невјероватно велика поплава ријеке Дрине у новембру 1896. коју је описао у роману „На Дрини ћуприја“ Иво Андрић, збрисала је са лица земље све трошне грађевине тадашњих Склана, а простор локалитета са римским базиликама прекрила је са 2 м шљунка и ријечног наноса. Ни сам истраживач није вјеровао да су ови споменици сачувани, а ствар је препуштена забору. Тако је прошло 112 година док Влада РС није одобрила знатна средства за археолошке радове у Скланима, и док шеф екипе мр Мирко Бабић није поново пронашао ове споменике, што је узазвало праву сензацију. Поновни проналазак локације правога „музеја под земљом“, са 80 римских споменика, изазвао је праву археолошку сензацију и омогућио формирање новог музеја у Скланима. Просторија Ф Базилике 1 данас се налази већим дијелом испод куће и помоћне зграде баба-Анке, па је за наставак истраживања потребно ове двије грађевине откупити. Из сонде 9 на простору између ова два објекта извађено је око 30 римских споменика. Споменици су смјештени у простор оронулог и напушеног Дома културе Земљорадничке задруге у Скланима, а радни назив овог новоформираног музеја је „Музејска збирка „Источни Осат“.

У току археолошких ископавања на простору поред Земљорадничке задруге, у истражним сондама 1, 2, 3 пронађени су неувјероватно велики и добро сачувани римски подни мозаици, вјероватно из друге

половине 4. вијека н. ере. Мозаик је изузетног квалитета израде, са геометријским мотивима четворолисних розета изведених прецизним преплитањем 4 кружнице са орнаментима у тамно-плавој и бордо-црвеној боји, на бијелој подлози. Околу се налазе украсна правоугаона и квадратна поља са неколико геометријских мотива и изведеним преплетом, а у репертоару боја се јављају још свијетлоплава и окер-жута боја. Откривено је око 40 m² мозаика у бар 4 просторије, али се централни мозаик са најљепшом композицијом очекује на простору двије призидане грађевине јужно од помињаног Дома културе.

Тони Чершков, Завод за заштиту споменика културе, Ниш
Александар Алексић, Завод за заштиту споменика културе, Ниш

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ РАНОХРИШЋАНСКИХ ГРОБНИЦА НА ТЕРИТОРИЈИ ГРАДА НИША

У протеклих неколико година, на територији града Ниша дошло се до открића још две ранохришћанске засведене гробнице: на простору градске античке некрополе у Јагодин-махали и у околини града, у атару села Горња Топоница, на локалитету Знојнице – Голи брег.

На простору Јагодин-махале до сада је откривено више десетина ранохришћанских гробница и за најзначајнију је сматрана Гробница са хришћанским монограмом у ул. Косовке девојке, у дворишту Дома средњошколских ученика. Гробница у ул. Ратка Павловића бр. 55, је оријентације З-И, димензија квадратне основе, унутрашњих димензија 2,30 x 2,30 м (дебљина зидова износи 0,45 м) и висине 2,05 м. Гробница је фреско осликана, а пријатно изненађује квалитет израде хришћанског монограма на своду. Константовани покретни налази допуњују наша сазнања о овој теми.

У атарима села Горња и Доња Топоница код Ниша, приликом рекогносцирања трасе садашњег ауто-пута констатовано је постојање неколико гробница. Гробница у Горњој Топоници, на локалитету Знојнице припада типу ранохришћанских лучно засведених гробница са зиданим “саркофазима” и грађена у комбинацији камена и опеке уз употребу кречног малтера, димензија 3,90 x 2,90 м. Може се закључити да је гробница својевремено била пљачкана, али и да је у рецентном периоду знатно оштећена. Од покретних налаза констатована је само мала количина расутих фрагментованих људских костију.

Секција за средњовековну археологију

Јелена Ђорђевић, Народни музеј Панчево
Војислав Ђорђевић, Народни музеј Панчево

РЕЗУЛТАТИ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА ЛОКАЛИТЕТА СТАРЧЕВО-ЛИВАДЕ 2008. ГОДИНЕ

Локалитет Ливаде налази се у атару села Старчева, удаљен је око 6 км источно од Панчева и исто толико североисточно од Старчева. Смештен је уз пут Панчево – Ковин, неколико стотина метара од леве обале Надела, на крају благо уздигнуте греде која се пружа правцем исток-запад уз каналисани водоток. Приликом каналисања тог водотока 1984. године обављена су заштитна археолошка ископавања када је откривен део касноантичке некрополе и некрополе из периода с краја VIII и IX века, са истражених 18 гробова. На основу података са рекогносцирања спроведених током јесени 2007. године претпостављено је постојање насеља у непосредној близини истраживане некрополе.

Током октобра 2008. године екипа Народног музеја Панчево обавила је сондажна ископавања и истраживања на овом локалитету. Ископавања су спроведена с циљем да се утврди граница простирања раносредњовековне некрополе према западу као и да се потврди постајање истовременог насеља, претпостављено на основу површинских налаза. Ископавања на простору некрополе нису дала резултате. Око 400 м западно од положаја некрополе постављена су два рова, којима је потврђено постојање двослојног раносредњовековног насеља. У потпуности је истражено пет објеката и то два укопана станишта која се на основу покретног археолошког материјала могу прелиминарно оквирно одредити у период VI-VII века и два укопана станишта која би припадала оквирно периоду IX века. У непосредној близини ових станишта истражена је једна пећ на отвореном простору, из оквирно IX века. Констатована је сложена хоризонтална стратиграфија. Станишта из млађег насеља укопана су преко оних из старијег. Станишта старијег насеља су готово квадратне основе димензија око 3x3 м са мањим огњиштима у североисточном углу и подовима од набоја. Једно станиште из IX века је исто квадратне основе димензија око 4x4 м, са огњиштем у североисточном углу. Друго станиште из IX века има сложенију стратиграфску ситуацију, с обзиром да се прелиминарно могу издвојити три фазе трајања станишта, на основу постојања три огњишта и више пута пре-

прављаног пода од набоја. Карактеристика станишта из млађег насеља су уски темељни ровови ископани уз зидове станишта. За разлику од старијег слоја, у стаништима млађег насеља пронађена је већа количина покретног археолошког материјала.

Наставак археолошких истраживања на локалитету Старчево-Ливаде планиран је и у 2009. години.

Драгица Премовић-Алексић, Музеј Рас, Нови Пазар

ИСТРАЖИВАЊА СРЕДЊОВЕКОВНИХ ХУМКИ НА ПОДРУЧЈУ ОПШТИНЕ СЈЕНИЦА У 2007. И 2008. ГОДИНИ

Током археолошких истраживања Кобилке и других средњовековних локалитета под хумкама на подручју општине Сјеница, обиђено је и село Сугубине у ком је на, локалитету Градина, евидентирано десетак мањих хумки, пречника од 4 до 8, а висина 0,40 до 0,50 метара У истом селу, северозападно од школе у центру села, спушта се падина према сеоском потоку и на њој се налази 26 хумки, пречника око 7 и висине до 0,50 метара, обрасле су травом али се по негде види и камен из плашта. Цео потес са хумкама се по остацима оближњег хана назива Ханови.

Током 2007. године на локалитету Ханови истражена су три сегмента једне од хумки, пречника 6 м. У С3 сегменту налазио се гроб са инхумираним покојником. У кампањи 2008. године на локалитету Ханови истражене су још три и једна хумка на локалитету Градина, сондиран је један од ханова и остаци куће на локалитету Долић.

Све истражене хумке су пречника око 6 и висине 0,40 м и имале су плашт од камена кречњака помешаног са тамнијом или светлијом земљом. На појединим деловима хумке, посебно у јужном делу Хумке IV, налазила се већа количина гари, угљенисаног дрвета и доста фрагментна керамике и другог археолошког материјала. На основу археолошког материјала, првенствено типологије керамичког материјала, све хумке на локалитету Ханови временски се могу одредити у 8-9. век.

На локалитету Долић сондирана је једна кућа у којој је било доста археолошког материјала који је идентичан је са материјалом налаженим на средњовековном Трговишту код Новог Пазара и временски се може одредити у 16-17. век.

М. Бунарџић, Републички завод за заштиту споменика културе Београд

ИСТРАЖИВАЊА ТРЕМА У МАНАСТИРУ СВ. НИКОЛЕ У БАЊИ КОД ПРИБОЈА

После трогодишње паузе настављена су заштитна археолошка истраживања трема велике цркве посвећене Св. Николи у манастиру Бањи код Прибоја која су у целости обухватила површину трема по спољној линији његове темељне стопе и по ивици новоизграђеног тротоара. Претходно су, инпровизованом опремом и техником, подигнуте све старе надгробне плоче уграђене у затечени под трема.

Данашњи трем највећим делом почива на темељима призида-ним уз западни портал цркве Св. Николе. Темелји су углавном изграђени у отвореном ископу рова, без формирања унутрашњег лица темељног зида. На деловима где су постојали старији темелји, стубови су директно ослоњени или су нове стопе формиране тако што су површине директно испуњаване набацаним каменом у малтеру. Површине оба подужна зида, правца исток запад, су у тренутку зидања појачане са по две паралелно постављене дрвене греде заливане малтером и, вероватно укопавањем са стране повезане са темељима храма. Од првобитне поднице трема сачуван је, у унутрашњем североисточном углу, део чврсте малтерне субструкције директно ослоњене на површину темељног зида са залепљеном каменом плочом из локалног кратовског мајдана. Површина поднице се, по апсолутној висини, разликује од новоформираног прага главног улаза у храм за нешто мање од једног сантиметра.

Једновремено је откопан и део спољног темељног лица западног зида велике цркве Св. Николе који је рађен у истом маниру, у отвореном ископу рова са убацивањем камена без одређеног реда и малтера и, у неколико наврата, формирањем каверни (празних простора) потпуно без везива. Пре почетка зидања спољног лица цркве површина темеља је ојачана убацивањем дрвене греде у малтер, преко које је започето слагање лица зида од квадера сиге. Такође су откривени отвори од иструлелих греда које су од лица зида ишле према унутрашњости припрате, у висини унутрашњих стубаца

Откопани унутрашњи простор трема интензивно је коришћен за сахрањивање кроз дуже време. Сахрањивање је обављано у обичним укопаним ракама са покојницима положеним углавном у правцу смера запад исток. Изградњом трема и западног зида данашње цркве Св. Николе наки гробови су директно пресечени док је један гроб остао непоремећен и пресвођен темељима југозападног угла храма Св. Нико-

ле. Каснију фазу сахрањивања на овом простору, када је већ подигнут трем, карактерише редуковано сахрањивање, а у три случаја су озидане гробнице од камена и притесане сиге. У простору између гробова или у засипима појединих рака налажени су бројни мањи или већи комади истопљеног просутог бакра.

Ђорђе Гачић, Музеј града Новог Сада

НОВИ САД-КЛИСА - АРХЕОЛОШКА ИСКОПАВАЊА 2007/2008

Заштитна археолошка ископавања сервисних саобраћајница на траси ауто-пута Е-75 на потесу Клиса-Барутана и Клиса-Горња шума обављена су у периоду август 2007. - април 2008. године. Програм заштите начинио је Покрајински завод за заштиту споменика културе, а ископавања Завод у сарадњи са Музејом града Новог Сада. Археолошко налазиште на потесу Клиса познато је кроз литературу преко сто година, ископавања су вршена у неколико кампања током педесетих и седамдесетих година 20. века. Делимична истраживања трасе ауто пута рађена су 1982.године. Ископавањима 2007/2008.године проширена су сазнања о овом налазишту. На истраженој површини од око 6 хектара евидентрано је настањивање и остали облици присуства човека у континуитету од старијег неолита до краја 17.века. Основне карактеристике налаза: насеље и некропола старчевачке културе на потесу Горња шума. На истом месту недовољно диференциран, већим делом грађевинским радovima уништен винчански слој. Потес Барутана садржи објекте старијег неолита (Старчево), слој бакарног и бронзаног доба, објекте (јаме и гробови) старијег гвозденог и латенског периода. Добу антике припадају два гроба. Средњи век је преовлађујуће присутан кроз јаме, земунице и надземне стамбене објекте.

Радован Бунарџић, Музеј града Новог Сада

ПЕТРОВАРАДИНСКА ТВРЂАВА - АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА“ДВОРСКЕ КАПИЈЕ“ НА ЛОКАЛИТЕТУ ГОРЊА ТВРЂАВА

У оквиру програма санације, конзервације и обнове оштећења главног улаза у Горњу тврђаву Петроварадинске тврђаве тзв. „Дворске

капије“, на источној страни између Иноћентијевог и Леополдовог бастiona, једновремено се истражују и сачувани остаци средњовековне тврђаве.

Веровало се да је средњовековни утврђени цистерцитски самостан са црквом посвећеном Блаженој девици Марији у потпуности порушен и да је на његовом месту подигнута данашња Горња тврђава. Међутим, проведена археолошка истраживања су показала да је средњовековна главна бранич кула сачувана до висине од 5 метара тако што је уклопљена у нову фортификацију и то на следећи начин: порушен је део изнад првог спрата средњовековне куле који је потом засут материјалом из непосредне близине. Због тога на терену имамо такозвану обрнуту стратиграфију па највиши слојеви који данас чине насип, углавном садрже најстарији праисторијски материјал: старчевачку, винчанску или бронзаноodobну керамику и налазе се заједно са покретним материјалом и деловима војне опреме из XVIII и XIX века.

Ђорђе Јанковић, Филозофски факултет, Београд

О ЦРКВИ БАНАТСКОГ ТЛА РИМСКОГ ДОБА

На научном скупу САД одржаном у Београду 2007, започео сам откривање хришћанске прошлости Баната преко Жидовара, са циљем да га осветлим као прворазредно хришћанско налазиште. То излагање ћу сада допунити писаним изворима и објашњењима, за шта онда није било времена да се прикажу. Са римским освајањем Дакије коначно је угашен живот Жидовара, али опстанак хришћанске заједнице може се ипак пратити у каквом таквом континуитету до Велике сеобе народа. У светлу утврђивања постојања Цркве у Банату, и друга стара тумачења се морају преиспитати из темеља, пре свега неоправдано приписивање Сарматима разнородних налазишта изван и у римским границама на тлу Баната.

Већ сам образложио потребу млађег датовања оставе из Жидовара и припадајућег слоја, око средине 1. столећа, а цео налаз сам објаснио присуством хришћана. Овде ћу се задржати само на украсима одежде архијереја нађеној у Жидовару. У жидоварској остави нађено је 8 фибула односно копчи, два ланца, разноврсни привесци, алке. Поред тога у остави су нађени предмети који су ношени као накит или о руци и појасу: огрлица(?) од перли, 2 прстена, 3 кутије (једна са 2 прстена), 2 медвеђа зуба, два бријача, огледало, итд. Већ је изнето мишљење да су такви предмети украшавали одежду свештеника. Описи одежде првос-

вештеника из Светог Писма подударају се у значајној мери са избором предмета нађеним у Жидовару: она је имала најмање 4 ланца, најмање 4 копче и 6 гривни, све од злата. Ту је отворено питање правилног тумачења појединих предмета. И у Старом Завету и у Првовећанђелу Јакова Јевреја, забележени су звечећи привесци на одежди. Видимо да су предмети из жидоварске оставе могли украшавати свештеничку одежду, и она се може реконструисати. Свештеници су носили богате одежде, да би били поштовани. Ако су сребрни предмети оставе из Жидовара припадали одежди архијереја, онда је сродна остава из Ковина садржавала предмете са одежде свештеника, а старија остава са пар запона могла би припадати одежди ђакона.

Већ сам скренуо пажњу да је гробље из Вршца погрешно датовано у 4. столеће и да показује илирске особине. Оно припада добу римске окупације Дакије од цара Трајана до цара Аурелијана, и по особинама инвентара не може се повезати са Сарматима. У неким гробовима нађени су ваљкасти привесци начињени од бронзаног лима, украшени на кружним странама крстом, који се не могу отворати. По томе подсећају на кутије из Жидовара, које су пљоснате и могу се отворити, за разлику од ових. Сличних привесака, подједнако датованих има и другде, чак до Земплина у горњем Потисју, које није био у римској власти. Околност да су у једној од кутија из Жидовара нађена два прстена, од којих један са јасном хришћанском поруком, показује да су биле намењене чувању светих тајни, у овом случају свете тајне брака. Нађене су још две кутије, које су могле бити коришћене за неке друге свете тајне (причест, помазање, јелеј?). Располажемо подацима из више извора римског доба, као што су Тертулијан, Св. Кипријан, Јевтимије, да је причест слана из Цркве у Цркву, да је ношена са собом, све док то није забрањено. Дакле, у овим кутијама је могла бити причест трајно затворена, као вид реликвије, коришћена за благослов и заштиту.

Таквих привесака има у гробљима Пикена, источних Лимиганата, као у Војловици, датованом у позно 3. и 4. столеће. Они су именом повезани са старијим Илирима на суседној обали Дунава (Пинкум), а материјалном културом са Словенима 4-5. столећа. У Ковачици су у истовременом уништеном гробу (или гробовима) нађени такви привесци, као и две металне гривне, од којих је једна обележена крстом и рибом. Познато је да су ратници у пратњи цара носили гривне (Свети Срђ и Вакх). Да су Лимиганти били хришћани, указује њихов поклич у јуришу против цара Констанција, аријанца: „марха, марха“, како га је забележио Амијан Марцелин, незнабожац. Апостол Павле завршава своју Прву посланицу Коринћанима поздравом „Мар ата“ (Господ долази). Свети

Јероним тај поздрав објашњава пре сиријским него јеврејским језиком, што није без значаја.

Ова сведочанства о избору хришћанства становника Баната римског доба показују и дуги археолошки предмети, као фибуле и посуде обележене крстовима. О хришћанима северно од Дунава постоје и белешке из 4-5. столећа. Може да се закључи да су домороци Баната (једнородни оним на десној обали Дунава), заједно са оним у Бачкој, по свој прилици били хришћани још од 1. столећа.

Весна Манојловић-Николић, Филозофски факултет, Нови Сад

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ВИНОГРАДАРСТВА У СРЕДЊЕМ ВЕКУ – АРХЕОЛОШКИ ПОДАЦИ

Средњовековна оруђа од гвожђа дата у овом раду, одређена као алатке коришћене у виноградарству, потичу са до сада, још увек недовољно истражених археолошких локалитета у Војводини. Издвојене алатке, иако малобројне, сведоче о бављењу виноградарством у средњем веку на територији данашње Војводине.

Винова лоза је једна од најстаријих пољопривредних култура. Сматра се да је узгајање винове лозе почело између Црног и Каспијског мора одакле се ширила на исток до Индије, на југ до Палестине и Египта и ка западу преко јужних совјетских територија до Балканског полуострва. Велику улогу у ширењу и развоју културе винове лозе имали су Феничани и Грци, док су Римљани достигли завидан технолошки ниво у гајењу и преради ове племените културе.

За виноградаство раног средњег века немамо поузданих података, међутим, не тако бројни археолошки подаци указују да је виноградарства било, а да се одржало у непрекидном низу од 12. века. Турска освајања су негде прекинула, а негде успорила развој виноградарства за извесно време. Из археолошких збирки музеја на територији Војводине, за сада нам је познато само 11 предмета који се могу окарактерисати као алатке коришћене у виноградарству. То су осам косира, два окова за дрвени ашов и посебна врста мотике-дикела. Потичу са неколико локалитета: Град-Сапаја, Црвенка, Ашањски атар, Јаша Томић, Добрица, Бач, Хајдуково и лок. 41 у Сремској Митровици. У готово непромењеној форми ове алатке биле су познате још у римском периоду. Од рано римских облика, преко етнолошких података па све до данас можемо констатовати веома мале промене у односу на античке узоре.

На основу услова налаза и аналогија приказано оруђе коришћено је у периоду од 11. до 16. века. Значај изучавања ове врсте археолошког материјала је у откривању и сазнавању у којој мери је било развијено виноградарство на овом простору. Такође, допуњују до сада познате нам етнолошке и историјске податке, а важан ликовни извор представљају и прикази оруђа на фрескама из наших средњовековних манастира.